

A gyerekekkel való helyes bánás

„Katonának fegyverével, vargának az árral,
kovácsnak a pörölyvel, embernek az emberrel bánnia kell tudni.”

Czuczor Gergely–Fogarasi János (1862)

A nevelés a pedagógus *munkája* (A pedagógus munkája, MK. 1973:3.), amelynek legfőbb eszköze a *hatás* (Hatás, kölcsönhatás, hatékonyság. MK. 1976:1.). Ennek *törvényszerűségei* vannak (A pedagógiai hatás titkai. MK. 1973:1.), amelyeknek felhasználásával teremtheti meg a pedagógus „A szocialista tanár-diák *viszony*”-t (MK. 1973:5.).

VANNAK szavak, fogalmak, amelyek befonják egész életünket, éppen ezért oly természetesnek vesszük őket, hogy pontos jelentésük meghatározására nem fordítunk gondot. Csecsemőkorban az édesanya féltő szeretettel, kamaszkorban az apa kellő szigorral *bánik* gyermekével, aki fejlődése közben megtanulja környezetétől, miképpen kell *bánnia* dolgokkal, szerszámokkal, iskolai, iskolán kívüli feladataival, de más, köztük másnemű emberekkel is. Ebben a fejlődésben mindenki kialakít *egy órá jellemző bánásmódot*, amelyet a jelzők sokaságával különböztetünk meg másokétól. Ennek megfelelően beszélünk pl.: emberséges, gondos, kíméletes, tapintatos, meggyerő, igazságos vagy éppen embertelen, gondatlan, kíméletlen, tapintatlan, durva és kegyetlen bánásmódról. Kialakul ezzel párhuzamosan mindenkiben egy ugyancsak *sajátos igény* is, amely megfogalmazva vagy az esetek többségében megfogalmazatlanul azt tartalmazza, hogy másoktól milyen bánásmódot kíván. Életünk sok ellentmondása közül csupán az egyik, hogy ez a kettő *nincs mindig szinkronban*. Gyakran épp azok várják másoktól a legnagyobb tiszteletet, megértést, tapintatot, akik senkit sem képesek tisztelni, akikben másokkal szemben nyoma sincs a megértésnek, tapintatlanságuk pedig messze földön híres.

Természetesen a bánásmód *az ember viselkedésének egyik sajátosságaként* egész személyiségével együtt bontakozik ki, ami azt is jelenti, hogy benne műveltsége, világnézete, erkölcsisége, jelleme, magatartása is tükröződik, sokkal többet árul el ezekről általa mindenki, mint amennyit a környezet részére csiszolt szavaiból valaha is megtudhatunk. Ha a bánásmód fogalmi köréből leválasztjuk a dolgokat, eszközöket, és csupán emberek *egymás közti érintkezésének* tartalmára és formájára korlátozzuk, segítségével világos képet kaphatunk arról, hogy valakit:

a) milyen viszony fűz *önmagához* (másképp bánik embertársaival a gögös, öntelt, nagyképu, és másképp a szerény, önzetlen ember);

b) milyen viszonyt alakított ki *környezetének embereivel* (szüleivel, ismerőseivel, munkatársaival);

c) hogyan változtat ezen a viszonyon a másik ember *státusa, pozíciója vagy presztízse* szerint (pl.: feletteseivel vagy beosztottjaival, kollegáival vagy tanítványaival);

d) illetve *a szituációhoz* alkalmazkodva (beszélgetésben vagy vitában, ha dicsérik vagy bírálják stb.);

e) és milyen *okok és célok* motiválják ezeket a változtatásokat (pl.: félelem, hízélgés, udvarlás).

Bánásmódon az ember bizonyos *cselekvési rendjét értjük* (Czuczor–Fogarasi: A magyar nyelv szótára, Pest, 1862.), amelyet másokkal kapcsolatban alkalmaz a mindennapi társas érintkezésekben; egy feladat közös megoldása közben; egy társadalmi (pl.: nevelés) vagy egyéni céljának (pl.: hódítás) elérése érdekében. A meghatározás magában foglalja, hogy bánásmódról csak olyan személyek között beszélhetünk, akik *társadalmi viszonyban* vannak egymással, tehát együttlétiük nem véletlenszerű, esetleges és alkalmi. Más kérdés, hogy A viselkedése B-vel szemben ilyenkor is kifejezheti, hogy *általában* hogyan szokott A a vele tartós kapcsolatban álló emberekkel bánni, A és B viszonylatában mégis csak viselkedésről, s nem bánásmódról beszélhetünk. Ez a különbségtétel azért fontos, mert az a tény, hogy *valahol és valamikor* A gorombán viselkedett B-vel, még nem jelenti, hogy A-ra a goromba bánásmód a jellemző, lehet, hogy *aktuális viselkedésének* jól meghatározható kiváltó okai voltak.

Vannak pályák, társadalmi funkciók, amelyekben a helyes bánásmód kialakítása a *pálya nélkülözhetetlen feltételei* közé tartozik. Széles értelemben – amint ezt mottonk is mutatja – mindenkire érvényes, szűkebb tartalmában csak azokra, akik *közvetlenül* emberekkel foglalkoznak, és munkájuk eredményei is más emberekben jelentkeznek. (Ilyen az orvos és a pedagógus.) A pedagógus pályalélektan egyik jelentős kérdése ezért az emberekkel, s főleg a gyerekekkel való helyes bánásmód kialakítása még akkor is, ha a pedagógusokat épp a pszichológusok oldaláról éri ebben a legtöbb sokk.

Mindenki volt vagy lesz olyan szituációban, hogy valamelyik tanulót pszichológiai (nevelési tanácsadó) vizsgálatra kellett irányítania. Sokkot akkor élt át, amikor a vizsgálat után hivatalos diagnózist mutatott fel az állandó rendbontó, asszociális viselkedésű gyerek: „Kiemelkedő tehetség, akivel megfelelően kell bánni.” A pszichológiai szakkönyvek ugyancsak gyakran emelnek vádat: a pedagógusok rossz bánásmódja sok ártalmat okoz a gyerekeknek. Mindezekben csak részgazságok fogalmazódnak meg. Az iskolában ugyanis nem kizárólag pszichés, individuális problémák vannak egyes tanulókkal. Sokkal jellemzőbb, hogy szociális viselkedésük (képtelenek önmagukat fegyelmezni, a közösségbe beilleszkedni, normák szerint viselkedni stb.) türehtetlen. Egyén és közösség konfliktusában szocialista pedagógusnak mindig a *közösség érdekeit* kell előnyben részesítenie, még akkor is, ha követelményei a deviáns magatartású gyerekekben „pszichés ártalmat” okoznak. Persze, ez nem mentesít senkit a szakszerűtlenségből okozott ártalmak felelőssége alól.

A BÁNÁSMÓD kölcsönhatás eredményeként alakul ki, tehát az, hogy A miképp bánt B-vel, nemcsak A emberi minőségétől, hanem B-étől is függ. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy viselkedésével vagy másokból kíván *reagálást (választ) kiváltani* az ember, vagy éppen mások viselkedésére *reagál (válaszol)*, akkor el sem képzelhetjük, hogy A B-vel szemben kialakított és alkalmazott bánásmódjában figyelmen kívül hagyhatja B válaszait. Különösen érvényes ez pedagógusnak a gyerekekkel szemben alkalmazott bánásmódjára, mert a jó pedagógus nem azt tekinti *céljának*, hogy önmagának nyerje meg tanítványait. Társadalmi, közösségi normákat kíván interiorizálni (személyiségükbe beépíteni) bennük, ehhez egyik *eszköze* csupán, hogy rokonszenvüket megnyerje. Nem konformizálódhat hozzájuk, egyéni tetszésükhöz. A jó, a helyes bánásmód éppen ezért két dolgot igényel. Egyrésztől a pedagógusnak el kell sajátítania a megfelelő bánásmód *általános törvényszerűségeit*, hogy másrésztől képes legyen azokat rugalmasan a másik személy minőségéhez *egyedileg alkalmazni*. Itt csak megemlítjük, hogy ezért teszünk különbséget pl.: közösségi és egyéni bánásmód között.

Az általános törvényszerűségek ismerete teszi lehetővé, hogy a gyakorló pedagógusok legizgatőbb kérdésére, a *hogyanra* feleletet tudjunk adni. Ha pl.: tudjuk, hogy az emberi cselekvés legfőbb motívumai a *szükségletek*, akkor azzal is tisztában vagyunk, hogy viselkedésünkkel is ezek irányában szükséges hatnunk. Az emberek, így a gyerekek is, szívesen fogadnak minden tanítást, segítséget, amely *szükségleteik* kielégítéséhez *közzelebb* viszi őket, és elutasítják azokat, amelyek ettől *eltávolítják*. A nevelés ezért mindig a gyermek aktuális (éppen meglévő) *szükségleteiből* indul ki, de azért,

hogy azok talaján újakat bontakoztathasson ki belőle. Marx szerint a szükségleteket éppúgy termelik az emberek, mint ahogy szerszámaikat: a meglevők alapján mindig újakat, korszerűbbeket.

Sok kudarc forrása lehet, ha valaki túlteszi magát ezen a törvényen. Az evés, de az önmegvalósítás is öröklött szükséglet. Nem ilyen azonban a szocialista erkölcsiség, az intellektuális igényesség, a human viselkedés vagy a kémia tanulásának az igénye. Ezeket csak az előbbieik segítségével tehetjük gyermeink szükségleteivé. Az a pedagógus, aki tanításával képtelen tantárgyát a tanulóknak szükségletévé tenni (jó, a gyerekekhez alkalmazkodó tanítási módszerekkel), máris helytelen bánásmódot alakít ki velük. Hiba, ha a tanulókon *tudásukat* kérjük számon, nekünk kell őket a tudatlanságtól a tudásig elvezetni. Hamis a panasz a gyerekek alapvető *rosszaságára*, nekünk kell jobbat tennünk őket. Helyes bánásmóddal, tehát mindenekelőtt azzal, hogy a tudás megszerzését, a szociális viselkedést szükségletüké tesszük. Részleteiben a hogyan kérdésére a tantárgyi módszertanok adhatnak feleletet.

Ha két pedagógus között munkájuk eredményessége szempontjából lényeges különbséget tapasztalunk, biztos, hogy a sikeresebb jobban bánik tanítványaival. Kielégíti szeretet, védettség, bizalom iránti szükségleteiket, türelmes fejlődésükkel szemben. Az ember ugyanis a másik emberben a *tükröt keresi, és látja*, amelyben önmagát szemlélheti. Nemcsak a Hófehérke mese mostohájára érvényes, hogy a tükröt tartja rossznak, aki nem a legkedvezőbb képet látja benne.

A legkedvezőbb ebben a vonatkozásban nem a legtökéletesebbet jelenti. Nem feltétlenül gondolja valaki, hogy legszebb, ha elutasítja, ha csúfnak minősítik. Még nem tartja magát lángésznek, aki szembefordul azzal, aki őt ostobának nyilvánítja. Hány pedagógus bizonyul a gyerekek szemében a Vidámpark torzító tükrének. Különös, ha panaszkodnak, hogy nincs semmilyen hatásuk a gyerekekre, képtelenek velük bánni.

Az emberi cselekvéseknek, a viselkedésnek döntő tényezőjük: *céljuk*. Érvényes ez a bánásmódra is. Nem közömbös, milyen célokra rendelik alá a pedagógusok „cselekvésük rendjét”. Rendszerint a cél kiválasztásával eldöntötték bánásmódjuk eredményességét vagy kudarcát is. *A lehetőségek* körében mozogva cél lehet:

- hogy egymás életét szebbé, kellemesebbé, tartalmasabbá tegyék (a legnemezebb, leghumanistább cél),
- hogy Makarenkóval boldog gyerekkort szervezzünk a tanulóknak, mert ezzel alapozhatjuk meg legjobban jövő helytállásukat,
- hogy megnyerjük őket az általunk képviselt ügynek,
- hogy meghódítsuk őket, megnyerjük szubjektív tetszésüket (Ez vezeti azokat, akik az előbbiei helyett „udvarolnak” a gyerekeknek),
- hogy megszerezzük őket, céljaink eszközeivé degradáljuk őket (Persze ugyaneköz a lehetőségek érvényesek az igazgató és a nevelőtestület viszonyára is!).

Célokról nem beszélhetünk *az eszközök* számbavétele nélkül. Előbb mégis egy másik általános törvényszerűséget figyeljünk meg. Minden *interakcióban* (találkozás, beszélgetés, séta stb.) számolnunk kell két törvénnyel:

a) A bánásmód kialakításában döntő szerepet játszik a *személypercepció*. A és B interakciójában A nem feltétlenül látja B-t olyannak, amilyen a valóságban. Az, hogy az egyik ember milyen képet alkot a másiról, függ attól, milyen *az implicit személyiség-elmélete* (Secord–Backman: Szociálpszichológia. Kossuth, 1972.). Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy mindenkiben élnek előzetes elképzelések, sőt előítéletek arra vonatkozólag, hogy mások milyenek. Érdekei, saját szükségletei szerint a másik észlelt tulajdonságait önkényesen összekapcsolja (pl.: aki okosabb nála, az csak ellenszenves lehet; a csinosabb rendbontó, a hízelgő rokonszenves).

Találkozunk ezzel a jelenséggel pedagógusok és gyerekek körében is. Helyes bánásmód nem jöhet létre olyan tanulóval, akit nevelője előítélettel kezel. Az is igaz, hogy a gyerekek is hajlandók pedagógusukat eleve ellenszenvesnek itélni. Ilyenkor a gyerekek akadályozzák meg a megfelelő bánásmód kialakulását.

b) A bánásmód kialakításában ügyeljünk arra, hogy az interakciókban B *A-nak kedvező szerepet vehet fel*. Erre különböző célok vezethetik, mindegyikbe belefonódik: kedvezőbb bánásmódot biztosítson önmagának, mint amelyet érdemel. A választott bánásmódot ilyenkor a másik személy tudatos megtévesztési szándéka teheti eredménytelenné.

Tévedés, hogy ilyesmi csak az „udvarlási szituációkban” fordulhat elő. Kétségtelenül azokban tipikus, mert különösen a Don Juanok minden szerepet szívesen eljátszanak annak érdekében, hogy a kiszemelt nőt megszerezzék. Persze, a Lukréciaák sem járnak el másképpen. De a stréberek, karrieristák és az udvaroncok sem. Kedvesebbnek, megnyerőbbnek, vonzóbbnak mutatják magukat a valóságnál, s elhítetik a másikkal pl.: az igazgatóval vagy a nevelővel, hogy szükségleteik kielégítését csak velük érhetik el. Igen érdekes ebből a szempontból a népmesék álláspontja. Az ember igazi értékét csak azon mérheti le valaki, hogy *milyen áldozatokra képes egy ügyért, egy másik emberért*. Különösen sok veszélyt rejt magában, ha a másik embert *külső megjelenése* alapján percipálja valaki. Ez csak a szerelemben fontos, bár önmagában még ott is veszélyes. Sajnos, az iskolában sem ritka, hogy a jóképű gyerekek sok mindent elnéznek, ami a többieknek tilos.

A két törvény együtt érvényesül a *kongruenciában*. A bánásmód harmadik általános törvényszerűségét ismerhetjük fel benne. Minden ember természetes törekvése ez, amely abban nyilvánul meg, hogy *önmagáról alkotott képe* (autoképe), *önérzése* (elképzelése arról, miképp itélik meg cselekvéseit, értékeit mások vö.: Cooley, 1902.) és *beteroképéről alkotott elképzelése* (milyennek látják őt mások) között harmóniát igyekezik teremteni. Saját szempontjából éppen ezért azt a bánásmódot tartja kedvezőnek, amely ez a kongruenciát erősíti, pl.: azét a tanárét, akinél nincs ugyan jó osztályzata, de értékeli ügyességét, akiről tudja, hogy becsüli, szereti őt hibáival együtt. Azt a bánásmódot minősíti rossznak, amelyik gyengíti a kongruenciát (Azt hiszed, hogy okos vagy . . .), mert az nagy feszültséget kelt benne. Ugyanezért mondhatjuk ki törvényerővel, hogy *minden bánásmód gyilkosa a gúny*, a kinevetetés, a megalázás, az emberi méltóság bármilyen megsértése. Aki ezeket veszi igénybe, reményét is elveszti, hogy valaha a gyerekekkel bántani tudjon.

A kongruencia érvényesítése nem azt jelenti, hogy a pedagógus liberálissá váljék. Hibáinak, tévedéseinek szóvátételét a felnőtt is másképp fogadja, ha nem kell feltételeznie, hogy az irigységből, ellenszenvből vagy kárörömből fakad. Ha a gyerek tudja, hogy pl.: szülei szeretetből tiltanak valamit, könnyen engedelmeskedik. Lázongóvá akkor válik, amikor először érzi, hogy számára értelmetlen a tiltás, s az nem az ő érdekeiben született, hanem a szülői hatalom próbaköveként. Ezért eredményesebb ilyenkor az értelmes beszélgetés (Nem a prédikálás: Mi lesz belőled? Akasztófán végzed!), amellyel meggyőzzük a gyereket, hogy az ő érdekét szolgálja, ha nem dohányszik, ha nem kezdi meg korán a szexuális életet stb.

A BÁNÁSMÓD vastörvénye: *az egyenlőség*. A Szabó Lőrinc szerinti felemelést kívánja ez a gyerekekkel való érintkezésekben minden alpátoszos, hamis leereszkedés helyett. Vannak emberek, akik még munkatársaikhoz is csak „leereszkedni” tudnak. Kár, hogy sohasem jut el tudatukig, milyen nevelésesek a mások szemében. Márpedig ez azért is törvényszerű, mert ilyesmire csak az képes, aki egyenrangúként semmiképp sem állhatná meg a helyét. Nevetséges az a pedagógus is, aki „Nem vitatkozom veled, te még gyerek vagy!” féle reakciók bástyáival védi magát. Az egyenlőség elve nem azonosítást igényel. Tudásban, élettapasztalatban aligha versenyezhet egy tanuló a pedagógussal. Nem cserélhetnek szerepet sem. Egyenlők azonban emberségükben. Nem véletlen ezért, hogy azok tudnak legeredményesebben bántani a gyerekekkel, akik

nem figyelmeztetik őket pillanatonként *gyerekségükre*, de minden gesztusukkal, viselkedésükkel, szavukkal tiszteletben tartják *emberségüket*. Komolyan veszik őket, és minden problémájukat, gondjukat. Megértik nehézségeiket. Óvakodnak *szuverenitásuk megsértésétől*, megalázásuktól, megszegyenyítésüktől. (Pl.: már az alsó tagozatban sem nyitnak rá az öltözködő másneműekre testneveléskor, mert tisztelik még meglevő szemérmüket.)

Az egyenlőség érvényesül *az egyenlő bánásmódban*. Vannak, akik az egyenlőt ösztévesztik az azonossal, pedig ez utóbbi a legkirívóbb igazságtalanságok forrása lehet. Mert:

- a) azonos cselekvés, viselkedés *különböző jelentést* hordozhat;
- b) az azonos viselkedés értelmezését befolyásolják a hozzátapadó *előzetes emlékek*;
- c) minden viselkedés másképp váltja ki a másik emberből *a szuverenitásának védelmét* biztosító reflexeket;
- d) mindezek hatására azonos viselkedés *különböző reagálásokat* vált ki.

Látszólag azonos viselkedés, ha az orvos betegének, művész modelljének, testnevelő diákjainak, házigazda vendégeinek mondja: „Vetkőzzék le!” A tartalmi különbség nyilvánvaló. Másképp hat a pedagógus a gyerekekre, ha bejelenti nekik: beszélni szeretne velük aszerint, hogy egyiküknek ez szidások, a másíknak barátságos beszélgetések emlékéit idézi fel ezzel. A szuverenitás védelme az ember egyik fontos *szükséglete*. Igényli, hogy maga dönthesse sorsa felett, ne legyen senkinek kiszolgáltatva; maga határozhassa meg a másik emberhez való közelségének a mértékét (ezt segítik az illemszabályok, a szemérem); elkülöníthesse külső és belső szféráit (vezetőjét, nevelőjét tisztelni kell, de szeretnie nem feltétlenül). A bánásmódnak mindezt figyelembe szükséges vennie.

Közösségi és egyéni bánásmód között éppen azért szükséges különbséget tenni, mert ugyanaz a bánásmód:

$S=S$ de S .

- A-t *lebénítja*, mert nincs az S-re adekvát válasza,
- B-t *bezárkóztatja*, mert negatív válaszát valamiért nem mondja ki,
- C-t *védekezésre* készíti, mert S-ben támadást lát,
- D-t *megfontolásra*,
- E-t *együtműködésre*,
- F-t *ellenállásra* vagy *támadásra* készítheti.

Mindebből könnyű lenne arra következtetni, hogy a pedagógustól lehetetlen a gyerekekkel való egyéni bánásmódot megkövetelni. Képtelenség ugyanis, hogy pillanatonként számot vessen *minden lehetőséggel*, és csak alapos mérlegelés után cselekedjék. Félő, hogy az ilyen követelmény cselekvőképtelenné tenné a legjobb pedagógusokat is. Tetszetős, de hamis az ilyen érvelés. Az orvosnak sem nehezíti meg *a diagnózis megállapítását*, majd *a terápia meghatározását* az a tény, hogy a betegség valamennyi lehetőségével megismerkedik. Ellenkezőleg, épp ez teszi lehetővé számára, hogy elkülönítse a beteg kezelésében (bánásmódjában) *az általánost* (a mindenkire egyaránt érvényeset) *a különöstől* (egyes típusaira vonatkozó igényeket) és *az egyedítől* (ami csak egy-egy személyre vonatkozik). Ugyanez érvényes a pedagógusra is, sőt hozzátehetjük, hogy pedagógus és tanuló együttléte folyamatosabb és tartósabb, mint a legnagyobb beteg és orvosának együttléte. Alaptörvény, hogy a rendszeres és gyakori interakciókban az emberek kölcsönösen kiismerik egymás reagálásait, és ez megkönnyíti érintkezéseiket.

A pedagógiát az teszi szakmává, hogy a pedagógus a szülő, a társadalmi környezet más tagjaival szemben *tudatosan viselkedik* a nevelés folyamatában. Ha erről lemond, maga hoz ítéletet arra vonatkozólag, hogy az iskola életébe *bárki* teljes joggal bele-

szólhat, aki az iskola tantervében szereplő ismeretanyagot (a történelmet, a kémiát stb.) legalább a tanárokkal azonos szinten birtokolja. Ilyen ember valóban elég sok van, nem kevés azoknak a száma sem, akik ezt a szintet egy-egy területen meghaladják. Azoké kevés, akik a nevelést *tervszerű, szakszerű, céltudatos társadalmi tevékenységé tevő* szaktudással és gyakorlati alkalmazásuk képességével rendelkezének. A biológiát sokan tudják, akik kertészkedésre éppúgy alkalmatlanok, mint a gyógyításra. *A bánásmód a pedagógia elméleti ismeretekből fakadó praxisa*. Aki nem ismeri törvényszerűségeit, és épp ezért nem is tud tanítványával bánni, lehet jó matematika tanár, de jó nevelő semmiképp.

A közösségi bánásmód jogosultsága azon a tényen nyugszik, amely szerint minden közösség más személlyel, csoporttal vagy közösséggel szemben *totalitásként* viselkedik, tehát úgy, mintha egyetlen lény lenne. Aki tehát pl.: a közösség egyetlen tagjával szemben igazságtalan, goromba, az egész közösséget sérti meg, hacsak nem képes a közösség közvéleményét saját álláspontjának megnyerni. Nagyon sok pedagógus ezen a ponton vesztí el kontaktusát osztályával, szakkörének tagjaival stb., mert *csak* egyetlen tanulóval bánnak helytelenül, s nem gondolnak arra, hogy ezzel *egész* bánásmódjuk kudarcossá válik.

A BÁNÁSMÓD legfőbb eszköze: a pedagógus személyisége. Egyéb eszközei (módszerei) elsajátíthatók ugyan, eredményre azonban ezek is csak akkor vezethetnek, ha *interiorizálódnak*, tehát sohasem színészi szerepjátszásként, hanem a belső meggyőződés természetes megnyilvánulásaiként hatnak. Néhány követelményét már az eddigiekben is említettük, egészítsük ki sorukat!

a) Hatásosabb, ha *a még* meglevő hibák helyett *a már* meglevő erényekre építjük nevelésünket. (Tehát nem: Már megint rendetlen vagy! Helyesen: Látod, ez már milyen rendes!)

b) Szavunkkal, tetteinkkel a tanuló *önbizalmának* felkeltésére, megerősítésére törekedjünk, és ne letörésére. Nem mond ellent ennek az az igény, hogy a túlzott és hamis önbizalmat szeliden, de határozottan nyesegetni szükséges.

c) Ha követelményeket támasztunk a gyerekekkel szemben, kifejezésre kell juttatnunk azt is, hogy szerintünk azoknak *képes eleget tenni*. Makarenko szerint ez minden nevelés egyik alapkövetelménye.

d) Bánásmódunkkal a tanulók *negatív élményeinek* pozitív ellensúlyozására törekedjünk, pl.: az kapja tőlünk a legtöbb szeretetet, aki csak tőlünk 'kapja; azt értsük meg legjobban még hibáival együtt is, aki csak tőlünk részesül megértésben; azt juttassuk szerepekhez, akit mindenki más mellőz. Az ilyen különbségtétel a közösség szemében sem fog *kivételezésnek* tűnni, sőt hozzájárul megerősítéséhez.

e) Az egyik legfontosabb követelmény: *a következetesség*, mert csak ez biztosíthatja, hogy a sokféle hatás közben a pedagógus bánásmódja viselkedési *renddé* váljék. Mind az egyén, mind a közösség életében érezni lehessen, hogy a nevelő reagálásai nem hangulatok függvényei. Tervszerűen és tudatosan él olyan eszközökkel, amilyenek:

- az észrevétel és a mellőzés; a gyerekeknek éreznie kell, hogy az előző jutalom, az utóbbi büntetés még akkor is, ha a pedagógus néha épp rosszságait nem veszi észre, és így jelzi vissza neki, hogy azzal képtelen magára irányítani a figyelmet;
- a *nonverbális* reagálás, köztük a metakommunikáció tudatosan alkalmazott eszközei, pl.: egy szemvillanás, egy összeráncolt homlok, egy rosszalló tekintet;
- a *dicserét* és a *dorgálás* ne váljék monotonná, mert értéküket veszítik a gyerek szemében, életében;
- szükség esetén a *szigor*, ha valamelyik gyerekre, közösségre szép szóval már semmiképp sem lehet hatni, de ilyenkor is éreztesse, hogy az elkövetett cselekedet nem kedves neki, és nem a gyermek.

SZOLNUNK KELL a bánásmód egyik fontos összetevőjéről: a *hangnemről* is, amelyet másokkal való beszélgetéseiben, egyéb interakcióiban tudatosan vagy spontánul megüt valaki. Ez a hangnem összetett nyelvi jelenség. Létrejöttében szerepet játszanak szavak és mondatok, beszédünk stílusa és csak ezek mellett kísérő jelenségeként a hangszín, hanghordozás és a hangerő. Ezek együtt teszik kellemessé vagy bántóvá, barátságossá vagy ellenségessé, rokon- vagy ellenszenvenessé, rideggé vagy „bratyizóvá” partnerünk hangnemét. Sok tanár már ezen a ponton elveszti a csatát: képtelen megtalálni a megfelelő hangnemet a gyerekekkel, akik épp ezért már az első pillanatban kegyetlenül ellenszenvennek minősítik őket. Könnyű lenne szabályként rögzíteni, hogy a leghelyesebb a természetes társalgási nyelvet alkalmazni, vannak azonban, akik felnőttek között is képtelenek erre.

A munkáját tudatosan végző pedagógus hangnemére is érvényes, hogy egyszerre tükrözze saját személyiségét vele, de alkalmazkodjék a másik fél személyiségéhez is. Ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a jó pedagógus képes *hangnemet váltani*, mert tudja, hogy az egyik gyerekből, osztályból a szerető, megértő szó nem vált ki fegyelmezetlenséget, de a másikban keményebb szavakra van szükség. Nem elég tehát, ha tanmenetében, óravetetésében alkalmazkodik az egyes osztályok sajátosságaihoz, bánásmódja sem lehet azonos eltérő helyzetekben. Minden élethelyzetben, így az iskolaiakban is hangnemével akaratlanul is elárulja az ember, hogy *milyen viszonyt* alakít ki a másik személlyel vagy közösséggel. Mindenki tapasztalt már olyat, hogy vele is más hangot használtak egyesek, amíg nem tudták, hogy kivel beszélnek. Az ilyen váltás elárulja, hogy az illetőt elsősorban a másik ember státusa, kialakult presztízse érdekli. Vigyázzon tehát a pedagógus, ne így váltson hangot. Ne a tanulók szüleinek státusa határozza meg hangnemét, mindig a gyermek személyisége.

A bánásmód a pedagógus egyik munkaeszköze. Többé-kevésbé azt a szerepet tölti be az iskolában, amelyet a műhelyben a véső és a kalapács, a kertben az ásó és a gereblye. Eredményesen csak az képes dolgozni, aki jól kezeli őket. A nevelés is megköveteli a jó bánásmód ismeretét, ami nélkül „a szocialista tanár-diák viszony” (MK. 1973:5.) is csak üres szólam marad.

DR. ZSOLNAI JÓZSEF
Kaposvár

Beszédművelés — beszédfejlesztés kisiskoláskorban

II.

Kommunikációs figyelmet és figyelmet fejlesztő gyakorlatok

Az itt bemutatásra kerülő gyakorlatok végeztetése rendkívül nehéz. Csak olyan osztályokban kísérhetjük meg, ahol a fegyelem jó, ahol a tanulók hozzászoktak egymás segítségéhez, ahol nincsenek „sztárok” és „kinézettek”, s ahol a tanító feltétlen tekintély. Már az 1. osztály második félévétől végeztethetünk ilyen gyakorlatokat, attól az időponttól, amikor a gyerekek már jól ismerik egymást. A sikeres fejlesztés alapvető követelménye még: 1. csak öt-hat fős kis csoportban végeztethetők a gyakorlatok oly